

100. Yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin Yeni Ekonomik Yol Güzergahı: Yeşil Mutabakat Süreci ve Döngüsel Ekonomi Üzerine Bir Değerlendirme

New Economic Road Route of the Republic of Turkey in its 100th Anniversary: An Evaluation on the Green Deal Process and Circular Economy Economy

Araştırma Makalesi – Research Article

Ayşen SATIR REYHAN

Hitit Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, aysensatir@gmail.com,
ORCID Numarası|ORCID Numbers: 0000-0003-3628-2276

Öz

Küresel ısınma ve buna bağlı olarak gerçekleşen küresel iklim değişiklikleri 1990'lı yıllardan bu yana dünyanın gündemindedir. Günümüzde ise hemen herkesi etkileyen küresel bir sorun olarak çözümlenmesine öncelik verilen bir konu olmuştur. Önceleri küresel iklim değişikliğini doğal bir süreç olarak görüp küçümseyen ve çözüm için irade göstermeyen ülkeler, şirketler de artık farklı düşünmeye başlamışlardır. Çünkü, küresel ısınmanın meydana getirdiği/getirebileceği sonuçları herkes acı bir şekilde hissetmeye başlamıştır. Daha da önemlisi, atmosferdeki ısınma (Sanayi Devrimi dönemi başlangıç noktası olarak alındığında) 1,5 dereceyi geçtiğinde dünyanın büyük bir bölümünün yaşanamaz hale geleceği, ısınma 2 dereceyi bulduğunda dünyanın “büyük felaketler” çağına gireceği öngörülmektedir. Bu durumda ısınmanın (ısınma şu anda 1, 2 derecededir) bu şekilde devam etmesi orta vadede küresel ekonomiyi ve sorunun kaynağı olan kapitalist-metacı düzenleri de derinden sarsacaktır. Bundan dolayı sorunu giderek artıran eski düzenin tüketimci ekonomik anlayışı yerine yeni bir düzen ve ekonomik anlayışın geçmesi için çalışmalar bütün dünyada hızlanmıştır. Esas amaç ekonomik büyümeyi ve teknolojik ilerlemeyi durdurmadan sorunun nedeni olan atmosferdeki karbon miktarını kısa süre içerisinde azaltmak ve yakın bir zamanda sifıra indirmektir. 2016 yılında yürürlüğe giren Paris İklim Antlaşması'ndan itibaren bu konudaki somut çalışmalar hızlanmıştır. En önemli atılım ise Avrupa Birliği'nden gelmiştir. Avrupa Birliği, kendisiyle ilişki içerisinde olan diğer ülkeleri de etkileyecek şekilde, Yeşil Mutabakat veya Yeşil Yeni Düzen adıyla gündeme getirdiği yeşil dönüşüm programını 2019 yılında hayata geçirmiştir. Yeşil Mutabakat, sadece Avrupa Birliği ülkelerini değil, Türkiye gibi, AB ile yoğun ticaret ilişkisi içerisinde bulunan ülkeleri de etkileyecek bir “sıfır karbon” hedefli ekonomik dönüşüm süreci başlatmıştır. Bu yeni düzenin başarılı biçimde işleme için “döngüsel ekonomi” adı verilen yeni, çevreci bir ekonomik anlayışın belirleyici olması gerekmektedir. Avrupa Birliği ülkeleriyle yoğun bir ilişki içerisinde olan Türkiye ve Türkiye'nin ihracat şirketleri bu sürece uyum sağlayabilmek için gerekli adımları hızlı biçimde atmak durumunda kalmışlardır. Nitekim Türkiye, kendisini Yeşil Mutabakat ve Döngüsel Ekonomi sürecine uyumlayacak bir “yeşil dönüşüm” programını resmen başlatmıştır. Bu makalede Avrupa Birliği merkezli olarak gündeme gelen ve somut-tekni mekanizmalarla işletilmeye çalışılan Avrupa Yeşil Mutabakatı'nı ele alırken özellikle bu dönemin yeni ekonomik anlayışını ifade eden döngüsel ekonomiye özel olarak odaklanacak ve ayrıca konunun Türkiye açısından önemine özel bir vurgu yaparken eleştirel bir çerçeve de sunacaktır.

Anahtar Kelimeler: Küresel Isınma, İklim Değişikliği, Avrupa Yeşil Mutabakatı, Döngüsel Ekonomi, Avrupa Birliği

Abstract

Global warming and accordingly global climate changes have been on the world's agenda since the 1990s. Nowadays, it has become a global problem that affects almost everyone and is a priority issue to solve. Countries and companies that previously viewed global climate change as a natural process and did not show the will to find a solution have now begun to think differently. Because everyone has begun to painfully feel the consequences of global warming. More importantly, it is predicted that when the warming in the atmosphere exceeds 1.5 degrees (taking the Industrial Revolution period as a starting point), most of the world will become uninhabitable, and when the warming reaches 2 degrees, the world will enter the era of “major disasters”. In this case, if warming

continues in this way (warming is currently at 1.2 degrees), it will deeply shake the global economy and the capitalist-commodity orders, which are the source of the problem, in the medium term. For this reason, efforts have accelerated all over the world to replace the consumerist economic understanding of the old order with a new order and economic understanding, which is increasing the problem. The main goal is to reduce the amount of carbon in the atmosphere, which is the cause of the problem, in a short time and to zero in the near future, without stopping economic growth and technological progress. Concrete work on this issue has accelerated since the Paris Climate Agreement came into force in 2016. The European Union implemented its green transformation program, called the Green Deal or Green New Deal, in 2019, which will also affect other countries in relations with it. It implemented its green transformation program, called the Green Deal or Green New Deal, in 2019. The Green Deal has initiated an economic transformation process aimed at "zero carbon" that will affect not only the European Union countries, but also countries that have intense trade relations with the EU, such as Turkey. For this new order to operate successfully, a new, environmentally friendly economic approach called "circular economy" must be decisive. Turkey and its export companies, which have intense relations with the European Union countries, had to quickly take the necessary steps to adapt to this process. As a matter of fact, Turkey has officially launched a "green transformation" program that will align itself with the Green Deal and Circular Economy process. In this article, the European Green Deal, which was brought to the agenda based in the European Union and tried to be operated through concrete-technical mechanisms, is discussed. This study will focus specifically on the circular economy, which expresses today's new economic understanding, and will also present a critical framework with a special emphasis on the importance of the subject for Turkey.

Keywords: Global Warming, Climate Change, European Green Deal, Circular Economy, European Union

Giriş

Küresel ısınmanın bir sorun olarak kabul edilmeye başlandığı 1980'li yılların sonundan itibaren geleceğe ilişkin iklim krizi senaryoları gündeme gelmeye başlamıştır. 1992 yılında gerçekleşen Rio Zirvesi ile birlikte ilk defa iklim sorunu ile ilgili olarak küresel bir çerçeve sözleşme imzalandı. Bu tarihten sonra sorununun boyutları iyice belirginlik kazanmaya ve küresel ısınmanın sonuçları somut olarak dünyanın her yerinde hissedilmeye başladı. Bu süreçte küresel ısınmanın devam etmesi halinde gelecekte neler yaşanacağı ile ilgili bilim insanlarının ve çevre aktivistlerinin ortaya koyduğu "kıyamet senaryoları" konuyu acil olarak çözülmesi gereken küresel bir sorun olarak küresel toplumun önüne koydu ve ardı ardına küresel çözüm konferansları düzenlendi.

İklim değişikliğine yol açan küresel ısınma, atmosferdeki karbon emisyon oranının, Sanayi Devrimi başlangıç noktası olarak alındığında, her yıl geometrik bir şekilde artmasından kaynaklanmaktadır. Öyle ki, "1950'de 6 milyar ton olan küresel karbon emisyonu; 1990'da 22 milyar tona, 2021'de 36 milyar tona ulaşmıştır.¹ Yani kapitalist büyüme ve tüketimci kentleşme ile birlikte karbon emisyon miktarı da katlanarak artmış ve bu artış küresel ısınma ve sarsıcı iklim değişikliklerine yol açmıştır. Bu süreçte iklim sorununu inkâr edenler, sorununun doğal bir süreç olduğunu iddia ederek, kapitalist büyüme ekonomisinin günahını örtbas etmeye çalıştılar. Özellikle ABD, Çin gibi atmosfere en çok karbon emisyonu gönderen ülkeler ve yüksek karbon izi bırakan çok uluslu şirketler küresel iklim sözleşmelerinin uygulanmasında engel oluşturmaya başladılar.² Ancak içinde bulunduğumuz son çeyrek asırda küresel ısınmanın yarattığı iklim değişiklikleri o kadar büyük boyutlara ulaştı ve o kadar geniş bir kesimde iklim duyarlılığı da oluştu ki, (Avrupa ülkeleri çok daha önceden işi ciddiye alan bir yaklaşım ortaya koymaya başlamıştı) artık emisyon yüklü ülkelerin ve şirketlerin de çözüme engel olacak argümanları tamamen ortadan kalktı. Daha önce, özellikle Donald Trump döneminde iklim çözümlerine sürekli engel çıkaran ABD, 2016 Paris İklim Antlaşması taahhütlerine uyarak sıfır karbon hedefi koyduğu gibi, bu doğrultuda somut adımlar atmaya başladı. Örneğin yeni ABD Başkanı Joe Biden, otomotiv endüstrisindeki katı rekabet ortamını ciddi bir şekilde etkileyecek şekilde, ülkede 2030 yılına kadar satılacak binek araç ve hafif kamyonların % 50'sinin sıfır emisyonlu olmasını öngören bir

¹ Bilim ve Teknik, Temmuz 2021, s.15

² Çözüm doğrultusundaki ilk etkin küresel inisiyatif, 1997 yılında imzalanan ve 2005 yılında yürürlüğe giren Kyoto Protokolü ile söz konusu olmuştur. Ülkelerin atmosfere bıraktıkları karbon emisyon düzeyini 1990'daki seviyeye getirmelerini amaçlayan bu antlaşmaya ABD, Çin ve Rusya gibi sanayileşme-sera gazı emisyonu salım kapasitesi (karbon ayak izi) yüksek ülkeler katılmadıkları için hedefine ulaşamadı. Daha sonra ardı ardına gerçekleşen iklim konferanslarında da (Bali, Kopenhag, Cancun) büyük ölçüde aynı edilgen tutum söz konusu oldu. Reyhan-Satir Reyhan, 2016, s.15.

100. Yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin Yeni Ekonomik Yol Güzergahı: Yeşil Mutabakat Süreci ve Döngüsel Ekonomi Üzerine Bir Değerlendirme

kararname imzaladı.³ Yine atmosferdeki karbon miktarının artmasının en büyük sorumlularından olan Çin, Paris İklim Değişikliği Konferansı'nda 2020'ye kadar karbon yoğunluğunu %45 azaltma sözü verdi ve bu hedefe 2018'de ulaştı. Bununla birlikte 2060'dan önce karbon nötr olmayı hedeflediğini de açıkladı. Bu amaçla 2020 itibariyle %32 olan yenilenebilir enerji kullanım oranını 2050 yılında %90'a çıkaracak yeni bir kalkınma anlayışının çerçevesini çizmek için harekete geçti.⁴ Bu aşamada şunu ifade etmek gerekir ki; iklim krizinin orta ve uzun vadede küresel ekonomik düzeni de paramparça edeceği anlaşıldığında sorunun ana kaynağı olan kapitalist ekonomi temsilcilerinin de çözüm sürecine katılmaya başladığını ve bu çerçevede “yeşil kapitalizm” adıyla yeni bir ekonomik anlayış ortaya koymaya kendilerini mecbur hissettiklerini söyleyebiliriz. Sonuç olarak şu anda dünyada ciddi bir iklim duyarlılığı ve aydınlanması içerisinde olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Sorunun kökenlerinin doğal bir sürece dayanmadığı; 19.Yüzyıl'da başlayan Sanayi Devrimi'nden sonra hâkim olan metacı büyüme ekonomisinin doğayı aşırı kullanımıyla birlikte karbon salınımlarının artmasıyla sorunun ortaya çıkmaya başladığı açıktır. Yani kapitalist-metacı ekonomik büyümenin sorunun esas kaynağını oluşturduğu; bu süreçte her geçen gün atmosferin daha fazla ısındığı, karbon miktarındaki artış bu şekilde devam ederse en geç 2050'ye kadar dünyayı büyük sıkıntıların ve hatta felaketlerin beklediği artık net biçimde hemen herkes tarafından kabul edilmiştir. Sorununun nasıl çözüleceği ile ilgili de farklı platformlarda farklı çözüm arayışları ortaya konmuştur. Nihayetinde sorunun özelliği itibariyle (1) mutlaka küresel işbirliği içerisinde ele almak gerektiği; (2) her ne olursa olsun toplam karbon emisyonlarının düşürülmesi gerektiği; (3) Karbon emisyonlarını düşürücü politikalarla birlikte ekonomik sistemlerin de sarsılmamasını sağlamak gerektiği ve bu yüzden politikaların çevresel ve ekonomik sürdürülebilirlik çerçevesinde uygulanabilir ölçeklerde gerçekleşmesi gerektiği konusunda ülkeler arasında ve ekonomi aktörleri arasında genel bir uzlaşma oluşmaya başlamıştır.

Elbette mevcut ekonomik düzeni ve onun aktörlerini tamamen devre dışı bırakmak ve “kapitalist olmayan”, “yeşil kapitalizm de olmayan”, hatta mevcut çevre politikalarını hiçbir şekilde çözüm olarak görmeyen yeni bir düzen inşa etmekten başka çare olmadığını düşünen radikal ekolojist, sosyalist vb. anti-kapitalist çevrelerin alternatif görüşleri bu süreçte çokça tartışılmış ve hâlâ da tartışılmaktadır. Bu alternatif görüşler henüz bütün ülkelerin küresel iş birliği içerisinde somutlaşabilecek çözüm önerileri olmamakla birlikte iklim duyarlılığı oluşturmada ve mevcut politikaların oluşmasında ve etkili olmalarında büyük katkıları olmuştur.

Bu çalışmanın odaklandığı konu bu radikal görüşler olmayıp mevcut ekonomik düzenin sürdürülebilirliği çerçevesinde yeni bir ekonomik yaklaşım, yeni bir düzen, “yeşil düzen” anlayışı ortaya koyan Avrupa Birliği Yeşil Mutabakatı'nın sıfır karbona odaklı iklim çözümü yaklaşımının temel yansıması olan “döngüsel ekonomi” olacaktır. Bu ekonomik görüş, hemen bütün küresel aktörler tarafından, özellikle Paris İklim Konferansı'ndan sonra, gündem güne gündeme getirilmeye başlamakla birlikte esas itibariyle “Avrupa Yeşil Mutabakatı” (AYM) adı verilen süreçte Avrupa Birliği'nde vücut bulmuştur. Küresel ısınmaya kesin, somut bir çözüm arayışı içerisinde sıfır karbon hedefiyle uygulamaya geçirilen “Yeşil Mutabakat” veya diğer adıyla “Yeni Yeşil Düzen” yeni bir ekonomi anlayışı ve yeni bir büyüme (yeşil büyüme) hedefi ortaya koymaktadır. Bu amaçla küresel ekonomik düzenin geleceği için büyük tehdit olan küresel ısınmanın durdurulabilmesi için başta Avrupa ülkeleri olmak üzere bütün ülkelerin ve piyasa aktörlerinin bu hedef doğrultusunda karbon büyüten eski ekonomi anlayışlarını dönüştürmeleri gerektiğini salık vermektedir. Bu çalışmada “döngüsel ekonomi” denilen bu yeni ekonomik anlayış, Yeşil Mutabakat'ın temel felsefesi doğrultusunda ele alınacak ve karşılaştırmalı bir çözümleme yapılacaktır.

Yeşil Mutabakat ilkeleri ve uygulamalarını özetle beş kavram/olgu üzerinden değerlendirilmektedir: *Döngüsel ekonomi, yenilenebilir enerji, gıda güvenliği, atık yönetimi ve sınırda karbon düzenlemesi*. Yeşil Mutabakat mekanizması üzerine inşa edilmiş ve her biri birbiriyle bağlantılı olan bu kavramlar/olgular bir ekosistem şeklinde yeni bir düzeni oluşturmaktadır. Esasında sorunun esas

³ Hürriyet, 7 Ağustos 2021

⁴ Chine Today's Türkiye, Mart-Nisan 2021; s.14-26

kaynağı 250 yıldır devam eden kapitalist-metacı ekonomik yaklaşım ve uygulamalar olduğuna göre, Yeşil Mutabakat'ı sadece döngüsel ekonomi kavramından anlamak ve uygulamak mümkündür. Diğer bütün kavramlar zaten döngüsel ekonomiyi var eden, besleyen unsurları açıklamaktadırlar. Piyasa aktörlerinin sıfır karbona odaklı küresel rekabet sistemi içerisinde kendilerini yenileyebildikleri ve iklim dostu bir üretim politikası geliştirebildikleri sürece var olabileceği bu düzen, sınırsız kâr maksimizasyonuna göre değil, çevresel sürdürülebilirlik ölçütüne göre rekabet gücü yükselen bir sistemi öngörüyor.

AB ile büyük bir ticari ilişki içerisinde olan Türkiye'nin de Paris Antlaşması'nı da onayladıktan sonra, Yeşil Mutabakat sürecine dahil olmak üzere önemli adımlar attığını, atmakta olduğunu söylemek gerekir. Türkiye de bu süreçte büyük bir sınavdan geçecek. Özellikle Avrupa Yeşil Mutabakatı'nda net sıfır emisyon hedefi çerçevesinde "karbon kaçağı"ni önlemek için geliştirilen, yukarıda belirtilen kavramlardan biri olan "sınırdaki karbon düzenlemesi"ne uyum süreci Türk ekonomisinin önümüzdeki dönem sürdürülebilirlik çerçevesinde yeniden inşa edilmesini adeta zorunlu hale getiriyor. Nitekim bu zorunluluğun da etkisiyle son dönemlerde "yeşil mutabakat", hem hükümet politikası olarak eylem planına dönüştürüldü hem de özel sektörün acil olarak kurumsal yeniden yapılanmasını gerekli kıldı. Bu çalışmada ilk önce Avrupa Birliği Komisyonu'nda kabul edilen ve uygulamaya geçirilen Yeşil Mutabakat iradesinin oluşum süreci, içeriği ve felsefesi irdelendikten sonra Yeşil Mutabakat'ın uygulanabilme koşulunu ve zeminini oluşturan döngüsel ekonomi yaklaşımları üzerinde durulacaktır.

Avrupa Yeşil Mutabakat Süreci ve İçeriği

Avrupa Yeşil Mutabakatı (EU Green Deal), iklim değişikliği ile mücadele kapsamında Avrupa Birliği'nin sıfır karbon emisyonu doğrultusundaki hedeflerini ve taahhütlerini ortaya koyduğu yeni bir ekonomi anlayışını, yeni bir büyüme modelini içeren bir antlaşma, irade ve uygulama biçimidir. Ana hedef, Avrupa Birliği üyesi 27 ülkenin ortak düşüncesi ve iradesiyle Avrupa'yı dünyanın ilk iklim nötr veya sıfır karbon kıtası haline getirmek olarak belirlenmiştir.⁵ Bunun için, 2050'de Avrupa'yı tamamen karbondan arındırılmış bir kıta haline getirmek ve bu doğrultuda diğer dünya ülkelerini de etkilemek için 2030 yılına kadar bir dizi politikanın belli bir takvim doğrultusunda kararlı bir şekilde uygulanması kararı alındı. Küresel ticaret aktörlerinin, şirketlerin ekolojik inovasyon doğrultusunda yenilenmeleri, yenilenebilir enerji sektörünün hızlı biçimde büyütülmesi ve kısa sürede tek seçenek haline getirilmesi, Avrupa ile ticaret yapan ülkeleri ve şirketleri de sıfır karbon hedefi doğrultusunda kendilerini yenilemeye zorlamak ve ayrıca rasyonel rekabet ortamı sağlamak için sınırdaki karbon vergisi sisteminin getirilmesi (bir ticari ürünün bıraktığı karbon ayak izi kadar sınırdaki vergiye tabi tutulması), sürdürülebilir bir tarım, gıda, kent ve ulaşım sisteminin gerçekleştirilmesi gibi politikalar bu süreçte adım adım uygulamaya konulmaya başlandı. Çünkü artık tartışmasız olarak anlaşılan gerçek, gezegenimizin adım adım hiç kimsenin, hiçbir canlının yaşamına müsaade etmeyecek bir ekolojik yıkıma doğru gitmekte olduğudur. Bunun yegâne sorumlusu olan insanın (bitmek tükenmez kâr hırsı ve tahripkâr metacı mantığıyla) kendi kazdığı kuyuya düşmekten kurtulabilmesi için öncelikle çok daha fazla sorumlu olan sanayileşmiş-kapitalist ülkelerden başlayan bir yeni yeşil düzene geçmekten başka bir seçenek olmadığı artık herkesin kabul ettiği bir gerçek olmaya başlamıştır.

Küresel ısınmanın ortaya çıkardığı iklim değişikliğinin etkilerini her yıl daha fazla hissettiğimiz bir "ekolojik felaketler çağı"na doğru gittiğimiz artık net bir şekilde görülmektedir. Hepsini birbirleriyle bağlantılı olan çölleşme, kuraklaşma, sellerleşme, ormansızlaşma, susuzlaşma, gıdasızlaşma, biyoçeşitlilik kaybı, türlerin yok olması, buzulların erimeye başlaması, canlıların kendi ekosistemlerinden zorunlu göçü, kıyıların ve adaların sular altında kalma tehlikesi, dengesiz iklim olayları gibi bir dizi ekolojik sonuçlar şimdiden güçlü bir şekilde hissedilmeye başlanmış durumda. Sanayi Devrimi baz alındığında şu anda 1, 2 derece artmış görünen küresel ısınma kısa ve orta vadede 1,5-2 derece aralığında tutulmazsa bu ekolojik belirtilerin yakın zamanda ciddi felaketlere yol açması kaçınılmaz görünmektedir. 2021 yılında yayınlanan BM raporuna göre; iklim değişikliğinin nedeni tartışmasız olarak insanların atmosfere saldırdığı sera gazlarıdır. Çoğu zaman bu sektörler, tarım, imalat, ısınma-soğutma, taşıma-ulaşım ve elektrik üretimi vb işler için kullanılmakta, neticede atmosfere salınan ısı çıkan ısıdan fazla

⁵ Şahin, 2022; s. 25.

100. Yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin Yeni Ekonomik Yol Güzergahı: Yeşil Mutabakat Süreci ve Döngüsel Ekonomi Üzerine Bir Değerlendirme

olduğundan küresel ısınma daha fazla hissedilmektedir. Daha sıcak bir atmosferde daha fazla enerji ve daha fazla su buharı bulunmaktadır. Daha fazla enerji daha sıcak bir hava oluşumuna katkıda bulunurken fırtınaların etkisini de artırmakta atmosferde daha fazla su buharı olması ise yağışların çok daha şiddetlenmesine neden olmaktadır. New York'ta 2021 Ağustos ayında saatte 48 kilogram yağış rekoru kırılmış, iki hafta sonra bu rakam saatte 81 kilogram olarak tespit edilmiştir. Yine geçtiğimiz yıllarda Avustralya'nın batısı kıyısında başlayan orman yangınları hemen hemen tüm kıtayı sarmıştır. Yine ABD'nin batı kıyısında, İsveç'te ve Sibirya'da görülen orman yangınları ülkemizin de içinde bulunduğu Akdeniz havzasında da görülmüştür.⁶

Elbette bu durum ciddi bir toplumsal ve ekonomik yıkımı da beraberinde getirecektir. Örneğin atmosfere bırakılan karbon ve metan miktarı durdurulmayıp küresel ısınma bu düzeyde artmaya devam ederse 2050 yılında yaklaşık 250 milyon insanın yaşanabilir ortamı olmadığı için iklim göçmeni olacağı öngörülmektedir.⁷ Bu durum ciddi bir küresel kaos anlamına gelmektedir. Dünya barışını ve istikrarını temelden sarsacak toplumsal-siyasal çatışmaların söz konusu olması bu durumda kaçınılmaz olacaktır. Bütün bunların ötesinde bu kaotik süreç, küresel ekonomiyi de bütünüyle sarsmaya ve hatta yok etmeye gebecektir. OECD'nin 2015 yılında yayınladığı "İklim Değişikliğinin Ekonomik Etkileri" adlı raporda; küresel ısınma ve iklim değişikliği konusunda herhangi bir önlem alınmaz ise küresel gayrisafi yurt içi hasılanın 2060 yılına kadar %1 ila % 3.3 oranında azalacağı tahmin edilmektedir. Yapılan istatistiki çalışmalarda, 25 bölge arasından 23 bölgenin olumsuz yönde etkileneceği, bilhassa Asya ve Afrika bölgelerinde etkilenme olasılığının çok daha fazla olabileceği öngörülmektedir.⁸ Bu durumda kazananın olmayacağı, küresel ekonomik sistemin (devlet ve özel) bütün aktörlerinin ciddi zarar göreceklere net bir şekilde anlaşılmaktadır. İşte bu yüzden küresel ısınmanın nedeni olan sanayileşmiş ülkeler ve şirketler de eski düzenden farklı, karbonsuz yeni bir ekonomik düzenin inşa edilmesi gerektiğini, yine kendi çıkarlarının gereği olarak istemeye ve bu yönde yenilenmeye başlamışlardır. Yeşil Mutabakat, bu konudaki öncü girişimlerden biri olmuştur.

İklim krizi ile mücadele etmek için diğer küresel aktörlere göre daha etkin rol üstlenen Avrupa Birliği, Avrupa Yeşil Mutabakatı ile kalıcı ve etkili bir dönüşümün mekanizmalarını net bir şekilde ortaya koymuştur. Yeşil Mutabakat Planı ekonominin hemen hemen bütün sektörlerini içine alan köklü bir dönüşüm gerektirmektedir. Bu kapsamda Türkiye'nin en büyük ihracat pazarı olan AB ile ticaretine önemli etkileri olması kaçınılmazdır.⁹ Bu yüzden Avrupa Birliği Yeşil Mutabakat sürecine resmîyet kazandırdıktan hemen sonra Türkiye de Yeşil Mutabakat Eylem Planı hazırladı ve bununla ilgili Cumhurbaşkanlığı Genelgesi 16 Temmuz 2021'de Resmî Gazete'de yayınlandı. Bu genelgeye göre 3 yıllık hazırlık ve geçiş süreci/dönemi içeren bir yol haritası ve takvim belirlendi. Plan'da (1) Sınırdaki Karbon Düzenlemesi, (2) Yeşil ve Döngüsel Bir Ekonomi, (3) Yeşil Finansman, (4) Temiz, Ekonomik ve Güvenli Enerji Arzı, (5) Sürdürülebilir Tarım, (6) Sürdürülebilir Akıllı Ulaşım, (7) İklim Değişikliği ile Mücadele, (8) Diplomasi ve (8) Avrupa Yeşil Mutabakatı Bilgilendirme ve Bilinçlendirme Faaliyetleri başlıklarında eylemlere yer verildi ve bütün kamu kurumları ile özel sektörün bu sürece uyumu doğrultusunda çalışmalara başlandı.¹⁰ Bununla birlikte küresel ısınma ve iklim değişikliğinin en somut olarak hissedildiği ülkelerden biri, farklı iklim koşullarını barındıran ve biyoçeşitlilik zengini bir coğrafyaya sahip olan Türkiye olmuştur. Türkiye, son 50 yılda sulak alanlarının yarısını kaybetti. Türkiye'de yüzey suları da, yeraltı suları da giderek azalmaktadır. Türkiye su kapasitesi açısından şu anda "su fakiri" konumunda olup küresel ısınmanın etkisiyle su kıtlığı statüsüne doğru gitmektedir. Bu durum Türkiye'nin gelecekte ciddi bir gıda güvenliği tehdidi altında olduğunu da göstermektedir. Türkiye'de 2000'li yılların başında 41 milyon hektar olan tarım alanı 2019'da %8 azalmıştır. Öyle ki tahılın tarihsel ana vatanı olan, yakın zamanlara kadar bir tahıl deposu olarak kabul edilen Anadolu coğrafyasında konuşlanmış Türkiye son 18 yılda 59 milyon ton buğday ithal etmiştir.¹¹

⁶ Bilim ve Teknik, Kasım 2021, s.19-20.

⁷ Reyhan-Satır Reyhan, 2016, s.6.

⁸ Güner, 2021, s. 3.

⁹ Türkiye'nin Yeşil Kalkınma Devrimi, 2021; s.88.

¹⁰ Dünya Gazetesi, 25 Ağustos 2021.

¹¹ WWF, 2020, s.59.

Türkiye'nin suları sadece azalmakla kalmıyor aynı zamanda fabrika ve kent atıkları ile kirletiliyor. Bu kirlenme biyoçeşitliliğe ciddi zararlar verdiği gibi gıda rezerv alanları olan tarım sahalarını etkileyerek gıda güvensizliğine yol açıyor. Küresel ısınmanın en önemli sonucu olarak ortaya çıkan kuraklaşma ve çölleşme sürecine paralel olarak gelişen bu olumsuz tablo Türkiye'nin iklim değişikliğine yol açan etmenlerin ortadan kaldırılması konusunda çok duyarlı, kararlı adımlar atması gerektiğini de belirlemektedir. Bütün bu gerçeklikler Türkiye'nin, sadece AB ülkeleriyle yoğun ticaret ilişkileri içerisinde olmasından dolayı bu ilişkilerin zorlamasıyla değil, iklim değişikliğinin sonuçlarını en olumsuz yaşayan ülkelerden biri olma tehlikesi altında olduğu için de yeşil mutabakat sürecine dahil olması gerektiğini göstermektedir. Türkiye'nin 2022 yılında Yeşil Mutabakat Eylem Planı uygulamaya geçiren Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın ismini Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı olarak değiştirmesi ve bakanlığa bağlı yeni birimlerin ve sorumluluk alanların belirlenmesi ve ayrıca bütün kamu kurumlarının ve özel sektörün yeşil mutabakat sürecine uyum çalışmalarına başlamaları bu anlamda umut verici gelişmelerdir.

2016 yılında yürürlüğe giren Paris Antlaşması'nda daha somut ve uygulanabilir bir iklim stratejisi büyük bir küresel uzlaşma süreci içerisinde kabul edildikten ve daha belirgin bir küresel çözüm iradesi ortaya konduktan hemen sonra Avrupa Komisyonu 2019 yılının Aralık ayında Avrupa Yeşil Mutabakatı'nı kabul ederek uygulamaya geçirdi. 2050 yılına kadar Avrupa kıtasını sera gazı salınımlarının sınırlandırıldığı ilk iklim nötr kıta haline getirmeyi hedefleyen yeşil dönüşümü gerçekleştirmek temel hedef olarak belirlenmiş ve bu doğrultuda somut adımlar atılmaya başlanmıştır. Mutabakat, Avrupa Birliği ile ticaret ilişkisi olan ülkeleri -sıfır salımı tam olarak gerçekleştirememese bile-ticari ilişkinin devamı açısından düşük karbon ekonomisine geçmek zorunda bırakmaktadır. Bu çerçevede Mutabakat, AB ekonomisini sürdürülebilir bir ekonomik yapıya dönüştürmek amacıyla yeni bir büyüme stratejisi öngörmekte ve bu anlamda küresel iklim değişikliğine karşı verilen kararlı bir mücadele biçimi olarak değerlendirilmektedir. Yeni, yeşil bir büyüme stratejisini uygulamaya geçiren AB, 2050 yılına kadar sera gazı emisyonlarının olmadığı, kaynak verimliliğine dayanan rekabetçi bir ekonomiye sahip olmayı hedefleyerek sürdürülebilir kalkınma anlayışının gerçek anlamına uygun bir politikayı benimseme iradesini belki de ilk defa bu kadar somut bir şekilde ortaya koymuş bulunmaktadır.¹²

Kapitalist aktörlerin diretmesi nedeniyle çeyrek asra yakın bir süre zaman kaybedildikten sonra şu anda dünyanın geleceğini kurtarmak için yapılması gereken asgari çözümler konusunda ("yeşil mutabakat") genel bir uzlaşma sağlanmış durumdadır. Bu süreçte kapitalist aktörlerin de kendi gelecekleri için de olsa karbonsuz yeni bir ekonomik anlayışa geçmenin kaçınılmaz olduğunu görmeleri ve buna uygun stratejiler belirlemeye başlamaları kısmi, geçici bir çözüm olsa da sevindiricidir. En azından bir önceki duyarsızlık dönemine göre, (elbette yeni bir fırsatçılık ekonomisi doğurmayacaklarsa), desteklenebilir olduğu düşünülebilir. Cambridge Üniversitesi bünyesinde yapılan bir araştırmaya göre Dünya'nın %97'sinin insan tarafından bozulduğu, insanın zarar veremediği sadece %3'lük bir dünya alanının kaldığı bir dönemde¹³ ve bozan tüketimci ekonomik anlayış konusunda temel bir sorgulama ve dönüştürme daha da doğrusu durdurma yapılmadığı sürece kalıcı bir çözüm ne derece gerçekleşebilir? Bu da ayrı bir tartışma konusudur.

Yeşil Mutabakat, sadece iklim sorununa çözüm olacak bir çevre politikası yaklaşımı olmasının ötesinde kaynakları verimli kullanmayı, rekabetçi bir piyasa ekonomisini de güçlendirmeyi hedefleyen yeni bir kalkınma-büyüme stratejisi olarak geliştirildi. 1930'lu yılların kriz ortamında bir çözüm olarak uygulamaya konulan kamu ekonomisini işlevselleştiren Keynezyen "Yeni Düzen" adından esinlenerek konulan "Yeşil Yeni Düzen" adıyla Keynesçi büyüme ekonomisinden etkilendiği anlaşılan bu yaklaşım temiz enerji ile üretim sürecinin devam etmesini ve bu şekilde 2100 yılında en fazla 1,5 derecelik ortalama sıcaklık artışında kalabilmek için karbon emisyonlarını 2030 yılı itibarıyla yaklaşık %45 azaltmak ve 2050 itibarıyla net sıfır emisyona ulaşmak hedefini belirledi.¹⁴

¹² Avrupa Yeşil Mutabakatı, 2020; s.7-10.

¹³ HBT Dergisi, 2021, s.15.

¹⁴ Chomsky-Pollin, 2021, s.100.

100. Yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin Yeni Ekonomik Yol Güzergahı: Yeşil Mutabakat Süreci ve Döngüsel Ekonomi Üzerine Bir Değerlendirme

Paris İklim Antlaşması'nda ilk defa iklim sorununun çözümüne ve sıfır karbona yönelik olarak somut hedefler ortaya kondu. Tehlikenin çok büyük boyutlara ulaştığının hemen bütün dünya ülkeleri tarafından kabul edilmesinin ardından karbon salınımını kademeli olarak sıfıra düşürmekten başka çare olmadığı bu Konferans'ta net bir biçimde deklare edildikten sonra -yukarıda da değinildiği gibi- özellikle karbon emisyonu konusunda ciddi günahları olan ülkeler, şirketler -kendi geleceklerini de garanti altına alma rasyonelitesini de düşünürsek- sürdürülebilirlik çalışmalarını bir sosyal sorumluluk projesi olmanın ötesinde bir hükümet veya şirket politikası haline getirmeye başladılar. Az ya da çok, samimi ya da zoraki bütün ülkelerde ve piyasa aktörlerinde bu doğrultuda bir çabanın olduğunu gözlemlemek mümkün. Ancak şunu ifade etmek gerekir ki, bu konuda en hızlı dönüşüm sürecini gerçekleştiren AB olmuştur. Bu makalenin konusu olan Avrupa Yeşil Mutabakatı da bu dönüşümün en somut bağlayıcı irade metnini oluşturmaktadır. AB'nin "sıfır karbon" hedefi doğrultusunda radikal bir dönüşüm içerisinde olmasının da elbette özel nedenleri vardır. Bunlar: (1) 1970'li yıllardan beri etkin olan çevre ve iklim sorunlarıyla ilgili en önemli uyarıları gerçekleştiren "yeşil siyaset" in en güçlü olduğu bölge Avrupa'dır. Öyle ki, Avrupa Birliği'nin temel dinamosu olan Almanya'da Yeşiller uzun yıllar iktidar ortağı olmuşlardır. Avrupa Parlamentosu'nda Yeşiller'in ağırlığı da her zaman kendisini hissettirmektedir. Bu da özellikle iklim konusunda daha radikal çözümlerin Avrupa hükümetlerinin gündemine olmasını sağlamıştır. (2) Sıfır Karbon hedefi öncelikle yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı bir üretim ve tüketim sistemi gerektirmektedir. Yani petrol, doğal gaz, kömür gibi fosil yakıtlara dayalı sistemin azaltılması hatta tamamen devre dışı bırakılması öngörülmektedir. AB ülkeleri zaten fosil yakıtlar özellikle de petrol ve doğal gaz bakımından bağımlı durumdadırlar. Buna karşın yenilenebilir enerji teknolojileri konusunda ciddi adımlar atılmıştır. Yani dünya ekonomik sisteminin fosil yakıt merkezli olarak işlememesi bağımlılık ve rekabet açısından AB'nin lehine olacaktır. Bu açıdan Avrupa Yeşil Mutabakatı'nda 2050'de tamamen karbonsuz bir ekonomiye geçiş öngörülerek bu bağımlılıktan da kurtulmak istenmektedir. Bununla birlikte AB ülkeleri toplam küresel emisyonun % 10'undan sorumlu bulunmaktadır. Yani AB ile sınırlı bir Yeşil Mutabakat'ın hiçbir hükmü olamaz. Bu yüzden Avrupa Yeşil Mutabakatı'nı hazırlayan irade, bunun ancak dünya ülkelerini de içine alacak bir mekanizmayla işletilmesi gerektiğini düşünerek bu çerçevede bir bütünlükçü bir mekanizma işletmişlerdir.

Avrupa Yeşil Mutabakatı, "karbon sıfır" hedefine ulaşma doğrultusunda belirlenen yol haritasına göre yedi stratejik eylemin gerçekleşmesini öngörmektedir. Bunlar: (1) Enerji razının karbonsuzlaştırılması; (2) Temiz, güvenli ve bağlantılı taşımacılık; (3) Enerji verimliliğinin en üst düzeye çıkarılması; (4) Endüstriyel modernizasyon ile tam döngüsel ekonomi; (5) Akıllı ağ yapısı ve ara bağlantılarının geliştirilmesi; (6) Biyoekonominin geliştirilmesi ve karbon yutak alanlarının oluşturulması; (7) Karbon yakalama ve depolama yönetimlerinin geliştirilmesi (Bilim ve Teknik, 2021, s.49). Aslında AB, uzun zamandır bu stratejilerin alt yapı hazırlığı doğrultusunda çalışmalar yapmaktaydı. AB ülkeleri, sıfır karbon hedefine ulaşmak için yapmış oldukları dönüşüm modernizasyonu sayesinde 1990-2018 yılları arasında % 61'lik bir ekonomik büyüme sağlarken, sera gazı emisyonlarını da ortalama % 23 azaltmayı başarmıştı.¹⁵ İşte bu sonuçlar tam da Yeni Yeşil Mutabakat Düzeni'nin hedeflediği şekilde hem ekonomiyi hem de ekoloji gözetken bir kalkınma anlayışının uygulanabilir olabileceğini gösterdiğinden 2019 yılında Yeşil Mutabakat metni AB ülkeleri tarafından büyük bir kararlılıkla ve uygulama iradesiyle kabul edildi. Dönemin Avrupa Komisyonu Başkanı Ursula Van Derlegen'in şu sözleri Yeşil Mutabakat'ın AB için ne anlama geldiğini gayet açık bir şekilde özetlemektedir: "Yeşil Mutabakat halkımızın çağrısına Avrupa'nın çağrısıdır. Yeni bir büyüme stratejisidir. Bir yandan emisyonları azaltırken diğer yandan yeni iş imkânları yaratıp yaşam kalitesini artıracaklarını savunur."¹⁶ Sadece bir çevre politikası olarak değil, aynı zamanda yeni bir büyüme modeli olarak sunulan Yeşil Mutabakat'a göre 10 yıl içerisinde yeni sektörel kriterlerin belirlenmesi, yeni bir vergi sisteminin geliştirilmesi, fosil yakıt temeline dayalı yeni bir ekonomik sistemin benimsenmesi ve bütün bu dönüşüm modellerinin AB ile ticaret yapan ülkelere de entegre edilmesi hedeflenmektedir.

¹⁵ Y.a.g.e

¹⁶ Dünya Gazetesi, 3 Ekim 2020.

Şu da bir gerçek ki, Yeşil Mutabakat'ın bu hedeflerine ulaşmak için 1 trilyon Euro'nun üzerinde bir finansman mekanizmasının devreye sokulması gerektiği öngörülüyor.¹⁷ Bu durum, AB ekonomisinin küresel ekonomik sistem içerisindeki etkisi dikkate alındığında, mevcut küresel ekonomik düzenin de yeniden inşa edilmesi anlamına gelmektedir. Öte yandan, gelecek için kıyamet senaryolarının gündeme gelmesine yol açan küresel ısınmayı önlemek için 2050'ye kadar Dünya genelinde karbon emisyonunu sıfıra indirmek hedefi belirginlik kazanmıştır. Bu, Paris Konferansı'ndan beri sadece AB'nin değil, bütün ülkelerin ortak hedefi haline gelmeye başlamış ancak AB "yeşil mutabakat"ı bu konuda öncü olmuş, somut, uygulanabilir ve hatta uygulanmaya başlanan bir eylem planı ile yeni bir dönüşüm yaşanmaya başlamıştır. Bu dönüşümün sadece AB ile sınırlı kalması halinde nihai hedef açısından başarıya ulaşamayacağı açıktır.¹⁸ Yeşil Mutabakat metninin ve iradesinin bir özelliği de bölgesel ve global bir yaklaşım olmasıdır. Dünya genelinde 2050 yılı sıfır karbon hedefine ulaşabilmek için özellikle hızlı kalkınma hırsları ve hedefleri olan az gelişmiş ülkelere ve gelişmekte olan ülkelerin yeşil dönüşüm sürecine tam olarak dahil edilmeleri önem kazanıyor. Bu zor bir süreç, ancak kalkınma hedeflerine ulaşmakla birlikte kalkınma açlığı olan ülkeler bu sürece entegre olmayı kabul edebilirler. Bu açıdan Yeşil Mutabakat düzeni ve bu düzenin temeli olan döngüsel ekonomi yeni bir yaklaşım ve önemli bir somut araç olarak belirginlik kazanmış durumda.

Yeşil Mutabakatın Ekonomik Güzergahı: Doğrusal Ekonomiden Döngüsel Ekonomiye

Avrupa Birliği'nin uygulama iradesini belirlediği, açıkladığı Yeşil Mutabakat yeni bir yeşil düzen ile birlikte bu düzenin "olmazsa olmaz" temeli olarak yeni bir ekonomik model ortaya koymaktadır. Bu yeni model, "döngüsel ekonomi" adı altında uzunca bir dönem iktisat ve çevre literatüründe alternatif ekonomiyi içeren bir çözüm önerisi olarak tartışıldıktan sonra, 2050'ye kadar sıfır karbon hedefi doğrultusunda başta Avrupa Birliği olmak üzere, dünyanın birçok bölgesinde kabul edilmiş ve/veya uygulamaya konulmaya başlamıştır. Özellikle Avrupa Birliği, döngüsel ekonomi anlayışı doğrultusunda 1990'lı yıllardan itibaren kurumsal-yasal atılımlar yapmaktadır. Nitekim bu politikalar neticesinde 1990 ile 2018 yılları arasında sera gazı emisyonları %23 oranında azaltılırken, ekonomi de %61 büyümüştür.¹⁹ Demek ki, AB Yeşil Mutabakat ekonomisi, ön denemesi yapılmış ve başarıya ulaşmış bir model olarak kabul edildiği için 2018 yılından itibaren bütünüyle uygulama süreci başlatılmıştır.

Döngüsel ekonomi, esasında ekonomiyi kapitalist tüketim ekonomisinin dolaşımında bıraktığı atıklar üzerinden yeniden değerlendirmekte doğadaki döngüsel işleyişe uygun bir ekonomik döngü meydana getirerek kirliliği, kaynak ısrafını ve karbon miktarını azaltmayı hedeflemektedir. Sanayi Devrimi'nden bu yana kapitalist sistemle bütünleşerek geliştirilen ve elbette çevresel tahribatın, iklim krizinin nedeni olarak da kabul edilen doğrusal ekonomi öncelikle sorgulanmış ve bu ekonomik anlayıştan uzaklaşmadıkça üretim sürecinde karbon emisyon azaltılmasının mümkün olamayacağı düşünülmüştür.

Döngüsel ekonominin karşıtı, karbon emisyon hacmini sürekli olarak artıran kapitalist tüketim ekonomisinin yaklaşımı olan doğrusal ekonomidir. Doğrusal ekonomiyi üretici kontrol ederken döngüsel ekonomiyi mal sahibi veya ürün kullanıcısı kontrol eder. Doğrusal ekonomide nesnelere üretilip satıldıklarında ekonomik süreç tamamlanırken döngüsel ekonomide, nesnelere sahipleri tarafından yeniden kullanıma, onarıma, paylaşımına ve/veya atık sistemine sokulduğundan süreç satış sonrası da devam eder.²⁰ Asırlar sonunda görünen tablodan anlaşılmaktadır ki, yap-kullan-at veya üret-tüket-kirlet şeklinde ilerleyen doğrusal ekonomi anlayışı sürdürülebilir bir ekonomik anlayış değildir. İhtiyaçların ötesinde aşırı üretim, doğal kaynakların tükenmesi, kaynakların aşırı kullanımı, ürünlerin yaşam döngülerinin kısılması, atık birikimi gibi sonuçlara yol açan doğrusal ekonomi sera gazı emisyonlarını

¹⁷ Bilim ve Teknik, Temmuz 2021, s.49-50.

¹⁸ Yeşil Mutabakat'ın ilkeleri, sadece Avrupa birliği ülkelerini değil, AB ile ticaret yapan, AB ile ticari ilişki kuran bütün ülkelerin ekonomisinin sürdürülebilir, karbon emisyonunu azaltacak şekilde yeniden yapılandırılmasını gerekli kılıyor. Yeni küresel ekonomik düzende var olmak isteyen ülkelerin ve firmaların bu düzene ayak uydurmak zorunda oldukları aşikardır.

¹⁹ AYM, 2020, s.7.

²⁰ Çoban, 2020; 193.

100. Yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin Yeni Ekonomik Yol Güzergahı: Yeşil Mutabakat Süreci ve Döngüsel Ekonomi Üzerine Bir Değerlendirme

muazzam ölçüde artırmakta, ekosistem üzerinde baskı yaratmakta ve ayrıca fiyat dalgalanmaları, arz-talep krizi, rekabet ortamının zayıflaması gibi makro ekonomik sorunları da beraberinde getirmektedir.²¹ Yani doğrusal ekonominin, içinde barındırdığı sömürü ve atıkcı sistem dolayısıyla hem çevresel hem de ekonomik açıdan sorunlu, krizli bir ekonomi biçimi olarak artık miadını doldurduğu düşünülmektedir. Bu yüzden, yine dar anlamda atık sistemi üzerinden gerçekleştirilen bir değerlendirmeyle “döngüsel ekonomi” adı altında yeni bir model sunulduğu gibi başta AB olmaz üzere uygulamaya da geçirilmeye başlamıştır.

Bir ekonomik sistem içerisindeki üretim (hammadde-mamul madde-fabrika), dağıtım (ticaret, pazarlama, nakliye vs.) ve tüketim (yeme, içme, etkinlikte bulunma, üretim girdisi ve tüketim biçimi olarak kullanma) süreçlerinde malzeme ve enerji kullanımını azaltan, yeniden kullanan veya dönüştüren bütün faaliyetler döngüsel ekonomi kavramı içerisinde değerlendirilmektedir. Kavram ilk defa 1992'deki Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda kullanılmış ve kavramın içeriği daha sonra oldukça genişleyerek temel bir çevre politikası aracı olarak tanımlanmaya başlamıştır.²² “Döngüsel ekonomi, dayanaklı tasarım, onarım, bakım, yeniden kullanım, yeniden üretim, geri dönüşüm ve yenileme yoluyla elde edilebilen enerji ve malzeme döngülerinin kapatılması, yavaşlatılması ve azaltılmasıyla atık ve kaynak girdisinin, emisyonunu ve enerji kaçağının azaltıldığı bir yeniden üretim sistemi olarak kabul edilmektedir.”²³ Döngüsel ekonominin ana amacı kullanılan ürünlerin uzun süre korunmasını sağlamak ve mümkün olduğunca az atık ortaya çıkarmaktır. Bu anlamda tamamen tüketim toplumunun zıddı olan döngüsel ekonomi, ilhamını doğadan, doğal döngüden almıştır. Çünkü doğada atık yoktur, her şey yeniden kullanılır. Bir unsurun israf edilmesi demek bir başkasının kullanması demektir.²⁴ Sürdürülebilirlik anlayışıyla bağlantılı olan döngüsel ekonomi esas olarak stokların ve nesnelerin ömürlerinin uzatılması ilkesinden doğmuştur. Bunun için de metalleri ve malzemeleri kullanım değeri kalmayınca kadar sürekli olarak kullanmak gerekmektedir. Bu şekilde toplumsal ihtiyaçlar daha düşük maliyetle karşılanırken (üzerine baskı kurma azalacağından) doğanın korunması da sağlanabilecektir.²⁵ Bu anlayışıyla döngüsel ekonomi kısa ömürlü çok çeşitli ürünlerle donatılmış kitlesel üretime dayalı ve değişim değerini ön plana çıkaran metacı tüketim kültürünün yine piyasa mekanizması içerisinde bir alternatifini oluşturmaktadır.

Döngüsel ekonomi, her şeyden önce ekolojik döngüyü takip eden atık yönetimi üzerine inşa edilmiştir. “3R prensibi” (reuse, reduce, recycle) olarak adlandırılan atık yönetimi anlayışı döngüsel ekonominin dayanağını oluşturmuştur. Bu bağlamda ekonomik-sosyal yaşamdaki “yeniden kullanım”, “azaltım” ve “geri dönüşüm” süreçlerini öngören döngüsel ekonomi, kaynak kullanım miktarında ciddi bir tasarruf durumu ortaya çıkararak ülke ekonomisine önemli bir katkı sağlamaktadır.²⁶ Esasında Avrupa Birliği, kapsamlı Yeşil Mutabakat sürecini başlatmadan önce döngüsel ekonomiyi uygulama girişimini başlatmıştır. “Avrupa Birliği Döngüsel Ekonomiye Yönelik Bir Eylem Planı” adındaki plan metni 2015 yılında açıklanmış ve bu planda bir ürünün döngüsel bir süreç içerisinde girmesi için gerekli olan eylemleri belirlenmiştir.²⁷ Bu döngüsel süreç dört eylem biçimi ile işlemektedir: (1) Kaynak kullanımında yeniden kullanılabilen veya geri dönüştürülmüş kaynaklara öncelik vermek, (2) ürünü kullandıktan sonra bileşenlerini yeniden kullanmak veya materyalleri geri dönüştürmek, (3) ürün yaşam seyrini arttırmak ve (4) ürünleri daha yoğun kullanmak. Avrupa Birliği'ne göre döngüsel ekonomi, ürün, malzeme ve kaynakların değerinin ekonomide olabildiği kadar uzun tutulduğu ve atık miktarının en düşük olduğu bir ekonomi anlayışıdır. Tamir edici, tamirciliğe fırsat veren bir sanayi ekonomisini benimserken yenilenebilir enerjiyi ön plana çıkarmayı, kimyasalların kullanımını en aza indirmeyi ve israf ekonomisini yok etmeyi hedefleyen bir ekonomik anlayıştır döngüsel ekonomi.²⁸

²¹ Akdoğan, 2021, s.10-11.

²² Güreşçi, 2020, 49.

²³ Şen-Tarabah, 2020, s.70.

²⁴ Şen-Tarabah, s.77.

²⁵ Çoban, s.192.

²⁶ Önder, 2019, s.67.

²⁷ Önder, s.70.

²⁸ Önder, s.71.

Sadece atık süreci ile bağlantılandırıldığında döngüsel ekonominin daha dar anlamda, ürünlerin kullanım süreci içerisindeki durumu, konumu ve kullanma kapasitesinin artırılması, kaynak israfının önlenmesi gibi eylemler çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. Elbette döngüsel ekonomi, öncelikle bu boyutuyla ele alınmalı ve sadece bu boyutuyla sıfır karbon doğrultusunda önemli bir etken olduğu söylenebilir. Ancak döngüsel ekonomi, esasında Avrupa Birliği Yeşil Mutabakatı içeriğinde yer alan diğer kavram ve olgularla gerçek anlamda alternatif bir ekonomik yaklaşım hüviyeti kazanabilecektir. Bu çerçevede makalenin Giriş kısmında ifade ettiğimiz Yeşil Mutabakat kavramları ve yaklaşımları döngüsel ekonominin geniş anlam içeriğini oluşturmaktadır. Bu anlamda *yenilenebilir enerji*, *gıda güvenliği*, *atık yönetimi* ve *sınırdaki karbon düzenlemesi* döngüsel ekonominin alternatif oluşum çerçevesini oluşturmaktadır. Atık yönetimi zaten, yukarıda anlatılan dar anlamdaki döngüsel ekonomi yaklaşımı içerisinde değerlendirilebileceği için burada diğer kavram ve yaklaşımları döngüsel ekonomi bağlamında kısaca değerlendirmek uygun olacaktır.

Avrupa Birliği Yeşil Mutabakatı'nda temel ilkeler ifade edilirken en başa “temiz, uygun maliyetli ve güvenli enerji sağlamak” ifadesi konmuştur. Çünkü atmosferdeki sera gazlarının %75’inden fazlası sektörlerin enerji üretimi ve kullanımından kaynaklanmaktadır.²⁹ Avrupa Yeşil Mutabakatı çerçevesinde yenilenebilir enerjiye geçiş süreci; (1) Enerji kaynaklarının üretici ve tüketicilere uygun maliyetli ve güvenilir bir şekilde ulaştırılması, (2) Sürdürülebilir enerji koşullarını sağlamak için kirlilik arz etmeyen yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmek kaçınılmaz olmakla birlikte, özellikle geçiş sürecinde kirliliği enerji kullanımından kaynaklanan atıkların tespit edilmesi, depolanması ve geri dönüştürülmesi, yani bu anlamda (dar anlamda) döngüsel ekonomi ilkelerine uyulması önem kazanmaktadır. Kısacası, Avrupa Birliği'nin güvenilir, ulaşılabilir ve sürdürülebilir enerji hedeflerinin gerçekleşmesi, yenilenebilir enerji kaynaklarından beslenen üretim ve tüketim süreciyle, dolayısıyla döngüsel ekonomiyle uyumludur.³⁰

Avrupa Birliği Yeşil Mutabakatı sürecinde gıda güvenliği kavramına “Tarladan Sofraya”: Adil, Sağlıklı ve Çevre Dostu Bir Gıda Sistemi” başlığı altında yer verilmiştir. Buradaki temel hedef, tarımsal üretim sisteminde tarımsal kimyasalların kullanım ve risklerini önemli ölçüde azaltmaktır.³¹ Ayrıca gıda üretim, tedarik, dağıtım, tüketim zincirinde yer alan bütün aktörlerin (üretici, tedarikçi, tüketici) genel yapısını, birbirleriyle ve doğayla ilişkilerini dönüştürmeyi hedefleyen ilkeler benimsenmiştir. Bu süreçte karbon ayak izinin en aza indirilmesi, üretici ve tüketici arasındaki araçların mümkün olduğunca ortadan kaldırılarak (bu amaçla tarımsal kooperatifler teşvik edilmektedir) tarladan çıkanın en kısa sürede tüketiciyle buluşmasını sağlayacak sürdürülebilir bir gıda sistemini oluşturmak³² döngüsel ekonominin felsefesine uygun bir uygulama ve yaklaşım olacaktır.

Avrupa Birliği Yeşil Mutabakatı ve döngüsel ekonominin en önemli araçlarından biri de “Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması”dır (SKDM). 14 Temmuz 2021’de Avrupa Komisyonu Avrupa Birliği üyesi olmayan ülkelere AB’ye doğru oluşan emisyon yoğun ürünlerin ithalatına karbon vergisi koyacak bir mekanizma önerisini ortaya atmıştır. Bir tür “ekolojik gümrük vergisi” diyebileceğimiz SKDM, karbon emisyon oranını küresel bazda düşürmek için güçlü somut bir teknik uygulama olarak değerlendirilmektedir. Uygulama yılı 2023 olarak belirlenen bu mekanizmayla birlikte Avrupa Birliği, 2030 yılına kadar 1 trilyon dolar kaynak toplayabileceğini öngörmektedir.³³ AB, bu mekanizmayla kendi içerisinde uyguladığı yeşil dönüşüm sürecini ve döngüsel ekonomi modelini diğer ülkelere de dayatarak küresel bir yeşil dönüşümün önünü açarken öte yandan sıfır karbon hedefi doğrultusunda ciddi sınırlılıklarla muhatap olan AB firmalarını haksız rekabete karşı korumayı hedeflemektedir. Bu açıdan ülkemiz önemli bir örnektir. AB’nin Türkiye ihracatındaki payı %41’tir. Eğer Türkiye, sınırdaki karbon vergisi mekanizmasına uygun, düşük karbonlu, döngüsel bir ekonomik yapıyı/sistemi en kısa sürede inşa edemezse ödeyeceği karbon vergilerinden dolayı durumun ülke ekonomisine yıllık maliyetinin 1,8 milyar Euro olacağı tahmin edilmektedir.³⁴ Bu yüzden Türkiye son

²⁹ AYM, 2020, s.9.

³⁰ Beder-Yaşgül, 2021; s.191-193.

³¹ AYM, 2020.

³² Yıldırım-Yıldırım, 2021, s.230-231.

³³ Z Raporu, 2021, s.55.

³⁴ Z Raporu, s.56.

100. Yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin Yeni Ekonomik Yol Güzergahı: Yeşil Mutabakat Süreci ve Döngüsel Ekonomi Üzerine Bir Değerlendirme

yıllarda Avrupa Yeşil Mutabakat sürecine, SKDM'ye bütün ekonomik-yönetsel aktörleriyle, sektörleriyle birlikte uyum sağlamak için büyük çabalar harcamaya başlamıştır. Buna paralel olarak döngüsel ekonominin de vücut bulması için özellikle sıfır atık çerçevesinde, devlet öncülüğünde büyük projeler kampanyalar uygulamaya geçirilmeye başlanmıştır.

Sonuç

Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın temel unsuru olan döngüsel ekonomiyi teknik bir uygulama biçimi çerçevesinde dar anlamda ele alırsak sıfır atık hedefinin altını çizmek gerekir. Geniş anlamda alternatif makro ekonomik anlayış, yeni bir ekonomik düzen çerçevesinde ele alırsak sıfır atık ve sıfır karbon hedefine ulaşılarak gerçek anlamda döngüsel ekonomiyi gerçekleştirmek mümkündür. Elbette her halükârda döngüsel ekonomi, iklim krizinin çözümünde önemli bir argümandır. Ancak tam çözüme ulaşmak, döngüsel ekonomiyi geniş anlamıyla sıfır karbon hedefini de içine alacak şekilde uygulamaya geçirmekle mümkün olabilecektir. Ancak bunun da mevcut küresel ekonomik sistem içerisinde ciddi zorlukları ve sınırlılıkları vardır. Çünkü sürekli büyüme ve kâr maksimizasyonu anlayışına göre şekillenmiş olan kapitalist düzen dar anlamda döngüsel ekonomiyi bile hazmedebilecek bir yapıda değildir. Sıfır karbon ve sıfır atık doğrultusunda kendilerini zorunlu olarak dönüştürmek zorunda olduğunu kabul eden küresel kapitalist şirketler ve ülkeler, büyümelerini ve kâr oranlarını düşürmeden bu sürece uyum sağlayacakları formüller aramaya başlamışlardır. Çoban'a göre; döngüsel ekonominin temeli olan "metaların ömürlerinin uzatılması çabaları, sermaye sınıflarının direnciyle karşılaşacaktır. Çünkü daha az meta üretilmesi, şirketlerin yıllık kârlarının azalmasına yol açar. Şirketler kâr olasılığı görmedikleri sürece bakım, onarım, yenileme yöntemlerine uzak dururlar"³⁵ Ayrıca şirketler, kapitalist sistemde sürekli ve hızlı tüketimi teşvik ederek büyümüşlerdir. Ürün arzını sürekli artırma eğiliminde olan bir şirketin tutumu ile bir ürünü olabildiğince uzun bir süre kullanımda tutmayı hedefleyen döngüsel ekonomi anlayışı çelişecektir. Bununla birlikte küresel ısınmaya neden olan en önemli etmen, karbon emisyonunu sürekli artıran sanayileşmiş büyük kapitalist devletlerin ve firmaların bu sürekli doğa karşıtı büyüme stratejileridir. Bu stratejilerin neden olduğu -yakın gelecekte küresel ekonomik sistemi de ortadan kaldırma riski taşıyan- iklim olaylarını kapitalizmin küresel aktörleri de görmekte ve döngüsel ekonomi ve sıfır karbon içerisinde ekonomik büyümeyi sürekli hale getirecek bir formülü aramaktadırlar. Kapitalist düzenin önemli figürlerinden Bill Gates bu anlamda kendi penceresinden "gerçekçi" bir açıklama getirmiştir. Gates'e göre; iklim krizini önlemek amacıyla daha az tüketerek sıfır karbona ulaşmak oldukça zordur. Daha az uçağa binmek veya daha az araç kullanmak yeterli olmayacaktır. Bu yüzden yeni bir kısıtlayıcı tüketim-yaşam düzeni inşa etmekten ziyade sıfır karbonu mevcut tüketim düzeyi çerçevesinde gerçekleştirebilecek yeni teknolojiler, sıfır karbon teknolojileri, doğrudan havadan karbon yakalama teknolojileri üretmek için çaba sarf etmek, inovasyona yönelmek gerekir³⁶

Sonuçta insanlık şöyle bir gerçek ile karşı karşıya: Paris Antlaşması (2016) sürecinden sonra küresel uzlaşma içerisine girilen konu, küresel ısınmayı 1,5 derecede tutacak, 2 dereceyi kesinlikle geçmemesini sağlayacak (bu durum bir felaket tablosudur) çok acil önlemler almak olmuştur. Yeşil Mutabakat süreci ve döngüsel ekonomi bu doğrultudaki acil önlem yaklaşımını ortaya koyuyor. Öte yandan bu hedefe ulaşılmasını engelleyen ciddi bariyerler söz konusu. Örneğin Nature dergisindeki bir çalışmaya göre küresel ısınmanın 1,5 dereceyi geçmeme olasılığını %50'de tutabilmek için bilinen kömür rezervlerinin %89'unu, petrol rezervlerinin %58'ini ve fosil metan (doğal gaz) rezervlerinin %59'unu tamamen kapatmamız gerekmektedir. Olasılığı %50'nin üzerine çıkarmak istiyorsak bu rezervlerin tamamını kapatmak gerekiyor.³⁷ Bununla birlikte Dünya Meteoroloji Örgütü'nün (WMO) Eylül 2021'de yayınladığı rapora göre son 50 yılda hava olaylarından kaynaklanan felaketler beş kat artmış ve günde ortalama 115 kişi hayatını kaybetmiştir. Uluslararası Botanik Bahçeleri Koruma Örgütü'nün açıkladığı rapor verilerine göre ise dünya ağaçlarının %30'u yok olma tehlikesi altındadır.³⁸ Hemen her gün bir orman ekosistemi bütün canlıları ile birlikte yanıyor; dünyanın akciğeri aynı zamanda

³⁵ Çoban, s.201.

³⁶ Gates, 2021, s.23.

³⁷ Oksijen, 5-11 Kasım 2021.

³⁸ Oksijen, 30-5 Ağustos 2021.

büyük karbon yutak alanı olan Amazon ormanlarında orman vasfı kaybolmuş alanlar giderek artıyor. İklim dengesizlikleri ile bir yandan sellerleşme görülürken öte yandan su kaynakları, dereler, göller kurumaya ve buna bağlı olarak ciddi bir gıda güvenliği sorunu kendisini göstermeye başladı. İklim mültecilerinin sayısı da giderek artıyor. Küresel ısınma arttıkça bu sorunlar çok daha fazlası görülmeye, herkesin korktuğu felaket senaryoları gerçekleşmeye başlayabilir. O zaman küresel ekonominin kaybı karbonsuz ve atıksız bir ekonomiye geçiş maliyetinden çok daha fazla olacaktır. Sadece sayısı giderek artacak olan iklim mültecileri sorunu bile küresel ekonomik sistemi kitlemeye yetebilir. Bu yüzden yeni bir yeşil düzenin, döngüsel bir ekonomik anlayışın gerçek anlamıyla uygulamaya geçirilmesi mevcut koşullar içerisinde çok önemli ve kaçınılmaz bir seçenek olarak karşımızda durmaktadır.

Avrupa Yeşil Mutabakatı metninin ilk başlığı şudur: “Acil Bir Krizi Benzersiz Bir Fırsata Çevirmek”³⁹ Evet acil, çözülmesi gereken bir kriz vardır. Ancak bunu fırsata çevirmek anlayışı eski düzenin, sorunun nedeni olan kapitalist iktisat anlayışının bir yansımasıdır. Bu fırsatçı “ekonomik” anlayıştan “ekolojik” anlayışa geçilmediği sürece Avrupa Yeşil Mutabakatı süreci de, ne kadar somut uygulama sistemleriyle desteklenirse desteklensin, uzun vadede çözüm olmaktan ziyade yeni kârlı sektörlerin piyasada görülmesinden ve tahrip edici büyüme ekonomisini beslemekten başka bir sonuca varmayacaktır.

³⁹ AYM, 2020, s.4.

100. Yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin Yeni Ekonomik Yol Güzergahı: Yeşil Mutabakat Süreci ve Döngüsel Ekonomi Üzerine Bir Değerlendirme

Kaynakça

- Akdoğan, U. (2021). Döngüsel Ekonomide Çevresel mali Düzenlemeler ve Sürdürülebilir Vergilendirme, Ankara: Gazi Kitabevi
- Avrupa Yeşil Mutabakatı, (2020), Çev.Yeşil Düşünce Derneği, <https://www.yesildusunce.org/wp-content/uploads/2021/06/yesilavrupamutabakati.pdf>
- Beder, B. ve Yaşgöl, Y.S. (2021). “Avrupa Birliği Enerji Arz Güvenliği Açısından Yenilenebilir Enerjinin Önemi”, Avrupa Yeşil Mutabakatı Kapsamında Yeşil Ekonomi, Ed. Funda H.Sezgin – Esra Yüksel Acı – Rana Atabay Kuşçu, Ankara: Nobel Yayınevi
- Bilim ve Teknik Dergisi, (2021). Sayı 64, Temmuz
- Bilim ve Teknik Dergisi, (2021), Sayı 67, Kasım
- Chine Today's Türkiye, (2021), Sayı 51, Mart-Nisan
- Chomsky, N. ve Pollin, R. (2021). İklim Krizi ve Küresel Yeşil Düzen/Gezegenimizi Kurtarmanın Politik Ekonomisi, Çev. Onur Orhangazi, İstanbul: Ütopya Yayınları,
- Dünya Gazetesi, 3 Ekim 2020.
- Güreşçi, G. (2020). “Sürdürülebilir Kalkınma Açısından Döngüsel Ekonomi ve Pandeminin Etkileri”, Döngüsel Ekonomi/Makro ve Mikro ve İncelemeler, Ed. Ferhan Sayın, Nobel Yayınevi, Ankara: Nobel Yayınevi
- Güner, Gülçin, (2021). Küresel Bir Krizin Çözümüne Giden Yol: Avrupa Yeşil Mutabakatı, İTKİB Hazır Giyim ve Konfeksiyon Ar-Ge, İstanbul. (<https://www.ihkib.org.tr/fp-icerik/ia/d/2021/03/19/kuresel-bir-krizin-cozumune-giden-yol-aym-202103191724070123-1FB0E.pdf>),
- Hürriyet, 7 Ağustos 2021.
- HBT Dergisi, Sayı 266, 29 Nisan 2021.
- Oksijen, 30-5 Ağustos, 2021
- Oksijen, 5-11 Kasım, 2021
- Önder, H. (2019). Doğal Kaynaklar ve Çevre Ekonomisi, Ankara: Ekin Yayınevi
- Reyhan, H. ve Satır Reyhan, A. (2016). “Küresel Isınmanın Nedenleri, Sonuçları ve Çözümleri Üzerine Yeni Değerlendirmeler, Memleket Siyaset Yönetim (MSY), Cilt 11, Sayı 26, Temmuz
- Şahin, O. (2022). Yeşil Yeni Düzen, Ankara: Gülnar Yayınları
- Şen, E. ve Tarabah, N.E.H. (2020). Döngüsel Ekonomi, Sürdürülebilirlik ve İnovasyon, Döngüsel Ekonomi/Makro ve Mikro ve İncelemeler, Ed. Ferhan Sayın, Ankara: Nobel Yayınevi
- Türkiye'nin Yeşil kalkınma Devrimi, (2021). İstanbul: Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları

WWF, (2021). Türkiye’de Tarım Topraklarının Dünü Bugünü Yarını Raporu, İstanbul.

Z Raporu, Sayı 26, Temmuz 2021.